

Søskenrelasjoner:

Fortsatt vanlig med mange søsken og hyppig kontakt

40

De aller fleste har søsken. Blant dem som er født på 1950- og 1960-tallet, er bare 5 prosent enebarn. Å vokse opp som enebarn har vært mest vanlig i Østlandsområdet. Kontakthyppigheten mellom søsken er omtrent den samme i dag som for 20 år siden. Andre kontaktformer, f.eks. kontakt med foreldre og voksne barn, er likevel hyppigere enn søskenkontakt. Det er mest søskenkontakt blant de yngste og eldste.

*Turid Noack og
Anders Barstad*

Er de store familieselskapenes tid snart en saga blott? Eller vil det fortsatt være nok tanter og onkler, nieser og nevøer til å samles til fest om vi ønsker det? Og hva med forholdet til den eldste generasjonen? Vil stadig flere ha eneansvaret for gamle foreldre? Eller er det de yngre generasjonene som er begunstiget, fordi de kan dele omsorg og arv fra foreldre og besteforeldre med stadig færre?

Vår oppfatning av familiemønstre preges i stor grad av stereotyper og kontraster. Det er heller ikke lett å se hvilke følger endringer i fruktbarheten får for forholdet *mellom* og *på tvers* av generasjoner. I denne artikkelen skal vi først vise hvor mange søsken kvinner født fra 1930-årene og fram til 1970-tallet hadde. Det er altså søskenforholdene til kvinner som i dag er mellom 25 til 60 år vi konsentrerer oss om. Å ha søsken er i seg selv ingen garanti for kontakt. Vi skal også se litt på hvor ofte en treffer sine søsken, og hvordan slike familiekontakter har utviklet seg i de siste 20 årene.

Dataene er hentet fra forskjellige intervjuundersøkelser (se ramme) som Statistisk sentralbyrå har gjennomført. Ikke alle søsken som er oppgitt, vil fortsatt være i live. Tallene skulle likevel gi et rimelig inntrykk av hvor store søskenflokker de ulike fødselskullene har vokst opp i, og hvor mye kontakt de har som voksne.

Betydningen av søsken

Tradisjonelt har både psykologer og demografer vært opptatt av søskenforhold. Størrelsen på søskenflokken, den enkeltes plassering i rekkefølgen, avstanden mellom søsken og fordelingen mellom gutter og jenter er forhold som har

Statistisk sentralbyrå har gjennomført to intervjuundersøkelser om familiedanning, Fruktbarhetsundersøkelsen 1977 og Familie- og yrkesundersøkelsen 1988. Hver av undersøkelsene omfatter om lag 4 000 kvinner i alderen 18-44 år. I disse undersøkelsene ble kvinnene også spurt om hvor mange søsken de selv hadde. Alle søsken med unntak av de som måtte være døde før ettårsalder, skulle oppgis.

Levekårsundersøkelsene er intervjuundersøkelser gjennomført av Statistisk sentralbyrå, første gang i 1973. Den siste undersøkelsen ble utført i 1991. Da ble snaut 3 800 personer over 15 år intervjuet.

vært hyppig studert (Eggebeen 1993).

For psykologene har det i første rekke vært spørsmål om hvordan sammensetningen av oppvekstfamilien preger intelligens- og personlighetsutviklingen. Andre har vært mer opptatt av konsekvensene for samspillet i familien og i hvilken grad familieatferd kopieres mellom generasjonene. Vil for eksempel de som vokser opp som enebarn oftere selv nøye seg med ett barn, eller er det snarere motsatt; at enebarna satser på en litt større barneflokk?

Sosiologer har understreket at søskenforhold er en viktig premiss for utviklingen av så vel horisontale som vertikale familieband, det vil si relasjoner på tvers av og mellom generasjoner. Finch (1987) framhever de forpliktelsene som eksisterer mellom voksne familied medlemmer; det være seg å se et-

ter en gammel mor eller far, låne penger til en søster eller bror eller å gi voksne barn tak over hodet. Slike forpliktelser er etter Finchs mening ikke bare normative regler, men må også karakteriseres som moralske normer.

I hvor stor grad slike moralske normer preger slektskapsforhold i dagens samfunn er ikke gitt, men både i forholdet mellom foreldre og voksne barn og mellom søsken synes det rimelig å tillegge slike moralske aspekter relativt stor vekt. Uttrykk som "blod er tykkere enn vann" er fortsatt levende.

Uansett hvor sterkt det moralske aspektet står, er det klart at antallet søsken gir et potensiale for kontakt både mellom søsken (horisontale bånd), og mellom voksne barn og foreldre (vertikale bånd).

De aller fleste har søsken

De aller fleste i alderen 25-60 år har vokst opp med søsken. Å være enebarn er mest vanlig blant dem som i dag er middelaldrende, det vil si kullene som trådte sine barnesko på 1930- og 1940-tallet. Av disse var nærmere én av ti enebarn (tabell 1). Nedgangstider og krig er en nærliggende forklaring. Det fikk mange til å vente med å stifte familie, og da ble det kan hende ikke rom for mer enn ett barn. Blant dem som er født på 1950- og 1960-tallet synker andelen enebarn til godt og vel 5 prosent.

Å være én av to søsken varierer fra hver femte av de eldste (født 1933-37) til hver tredje av de yngste (født 1968). Vi merker oss også at det i alle aldersgrupper er minst like vanlig å være én av tre som én av to søsken. For kullene født fra slutten av 1950-tallet til midt på 1960-tallet er det flere med to søs-

Tabell 1: Antall søsken som kvinner 25-60 år (født 1933-1968) har hatt. Prosent

Alder i 1993 (fødselsår)	Søsken						Antall personer som svarte
	I alt	0	1	2	3	4+	
56-60 år (1933-37)	100	9	21	18	17	35	534
51-55 år (1938-42)	100	8	24	22	21	25	640
46-50 år (1943-47)	100	12	26	25	18	20	866
41-45 år (1948-52)	100	8	27	27	18	20	931
36-40 år (1953-57)	100	6	26	30	20	19	846
31-35 år ¹ (1958-62)	100	4	22	33	21	20	737
26-30 år ¹ (1963-67)	100	5	24	33	22	16	696
25 år (1968)	100	5	32	33	16	13	721

¹ Basert på respondenter født i henholdsvis 1960 og 1965

ken enn med ett. Hver tredje har to søsken mens i overkant av hver femte bare har en søster eller en bror. For alle de andre kullene er fordelingen mellom to og ett søsken ganske jevn.

...og fortsatt vanlig med mange søsken

Av dagens middelaldrende kvinner (født fra 1933-42) har eller hadde om lag halvparten minst tre søsken (tabell 1). For de neste kullene, født fra 1943-67, synker andelen som kommer fra så store søskenflokker, til rundt 40 prosent. Av de aller yngste (født 1968) har 29 prosent minst tre søsken.

Størst andel enebarn på Østlandet

Å være enebarn er langt vanligere for dem som vokste opp på Østlandet, enn for dem som hadde sine første barndomsår i andre deler av landet. Så godt som uten unntak er enebarnandelen høyest blant dem som kommer fra Østlandet, og forskjellene er til dels ganske store. Tabell 2 viser at av dem som i dag er sist i 40-årene (født 1943-47) og som vokste opp på Østlandet, har 18 prosent ingen søsken mot mellom 5 og 11 prosent av jevngamle

kvinner fra de tre øvrige landsdelene.

Selv om enebarnandelen blant kvinnene med østlandsbakgrunn er sunket til mellom 5 og 7 prosent for dem som er født i perioden 1948-68, er dette fortsatt mer enn for de jevngamle kvinnene fra andre deler av landet. For dem som vokste opp på Sør- og Vestlandet, i Trøndelag eller i Nord-Norge, ser det ikke ut til å være noen systematiske forskjeller i andelen enebarn. Variasjonene mellom enkelte aldersgrupper må for øvrig tolkes med en viss forsiktighet. Noen steder er det forholdsvis få observasjoner som ligger til grunn for prosentberegningene.

Også andelen som har vokst opp i store søskenflokker, det vil si med minimum tre søsken, varierer mellom landsdelene (tabell 2). Å måtte bryne seg mot riktig mange søsken var langt mer vanlig for dem som kom fra de andre landsdelene, enn for dem som vokste opp på Østlandet. Selv om andelen med mange søsken er vesentlig mindre blant de yngste enn blant de eldste, er forskjellen mellom Østlandet og resten av landet i behold. Av dem som i dag er under

40 år, har om lag tre av ti som vokste opp på Østlandet minst tre søsken, mens tilsvarende tall for de jevngamle kvinnene med oppvekst andre steder i landet er i overkant av fire av ti. Som for enebarnandelene er det ikke noe klart mønster for forskjeller mellom landsdelene bortsett fra det nevnte østlandsavviket. En betydelig andel har vokst opp i store familier enten de kommer fra Sør- og Vestlandet, fra Trøndelag eller fra Nord-Norge. Vi merker oss for eksempel at av dem som i dag er i slutten av 50-årene (født 1933-37), hadde to tredjedeler av dem som vokste opp utenfor østlandsområdet, minst tre søsken.

Søskenkontakt

I diskusjoner om dagens familieliv er det gjerne den relativt isolerte kjernefamilien og svekket kontakt mellom generasjonene som trekkes fram. De horisontale familiebåndene, det vil si kontakt innen en og samme generasjon, blir ofte glemt. Så langt har vi vist at de fleste i den voksne befolkningen har minst to søsken. Mulighetene for familiekontakt skulle derfor være til stede. Et annet spørsmål er hvor tett kontakt det faktisk er mellom voksne søsken. I denne delen av artikkelen ser vi først på utviklingen i kontakthypphet for hele befolkningen og deretter på søskenkontakt for kvinner i bestemte fødselskull.

Hyppig og stabil søskenkontakt...

Flertallet i befolkningen har jevnlig kontakt med ett eller flere søsken. I 1991 hadde om lag seks av ti i den voksne befolkningen minst månedlig kontakt med søsken (figur 1). Noe mer enn tre av ti hadde omtrent daglig eller ukentlig søskenkontakt. 7 prosent bor sammen med søsken. 13 prosent

Tabell 2: Andel enebarn og andel med minst tre søsken i ulike landsdeler. Kvinner 25-60 år (født 1933-1968). Prosent

Alder i 1993 (fødselsår)	Østlandet		Sør- og Vestlandet		Trøndelag		Nord-Norge	
	Ene- barn	Min. tre søsken	Ene- barn	Min. tre søsken	Ene- barn	Min. tre søsken	Ene- barn	Min. tre søsken
56-60 år (1933-37)	15	44	5	60	8	66	4	64
51-55 år (1938-42)	10	35	7	53	7	53	6	57
46-50 år (1943-47)	18	27	5	48	11	41	10	50
41-45 år (1948-52)	11	29	5	45	1	50	8	49
36-40 år (1953-57)	7	29	4	43	5	43	5	57
31-35 år ¹ (1958-62)	6	30	2	35	2	46	2	60
26-30 år ¹ (1963-67)	5	28	5	46	2	47	3	49
25 år (1968)	6	20	2	40	3	24	9	30

¹ Basert på respondenter født i henholdsvis 1960 og 1965

hadde enten ingen søsken eller hadde kontakt sjeldnere enn hvert år.

Omfanget av søskenkontakten har tilsynelatende endret seg svært lite i tidsrommet fra 1973 til 1991. Også levekårsundersøkelsene i de mellomliggende årene har gitt omtrent det samme bildet av søskenkontakten. Figur 1 viser hvor ofte en "treffer" søsken og andre slektninger. Hvis en i tillegg til dette hadde spurt om telefon- og brevkontakter, ville en fått langt høyere tall for kontaktene.

... men andre kontaktformer er vanligere

Selv om søskenkontakt er relativt hyppig, er det likevel mer vanlig å ha vertikale familiekontakter. Av dem som hadde barn over 15 år som var flyttet hjemmefra, hadde nesten sju av ti minst ukentlig kontakt med barna i 1991. Noe over halvparten (53 prosent) av dem som hadde foreldre de ikke bodde sammen med, hadde minst ukentlig kontakt med foreldrene.

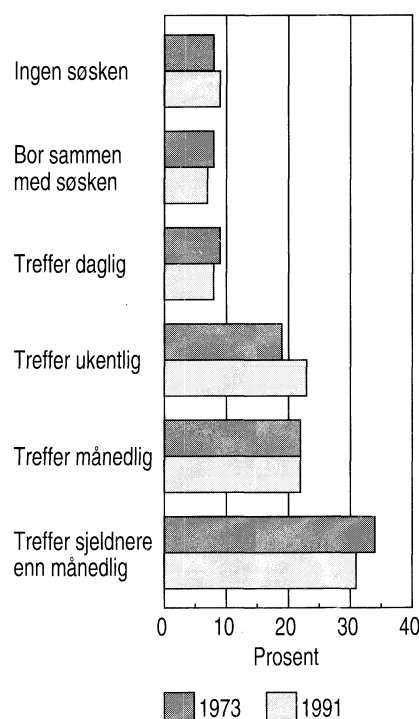
Også vennekontakt, definert som gode venner på stedet, er hyppigere enn søskenkontakt. 68 prosent av de som hadde gode venner på stedet, hadde minst ukentlig

kontakt med disse vennene, mens bare 36 prosent hadde like hyppig kontakt med søsken.

Når en sammenligner tallene for kontakthypighet, må en være oppmerksom på at kontakthypigheten, slik den er målt her, påvirkes av antall mulige kontaktpersoner. I levekårsundersøkelsen blir den intervjuede bedt om å summere antallet kontakter, uansett antall kontaktpersoner. I en familie vil for eksempel foreldrene ha flere barn enn barna har søsken. Videre er det grunn til å tro at antall gode venner på stedet i gjennomsnitt er høyere enn antall søsken. Ulik antall relevante kontaktpersoner bidrar nok noe til de observerte forskjellene i kontakthypighet.

Færre sosiale kontakter: En myte?

Tallene for kontakthypighet gir ingen støtte til utbredte antakelser om større grad av ensomhet og sosial isolasjon i dagens samfunn enn tidligere. Kontakten med søsken ser ut til å være like hyppig som før. Dette er enda tydeligere når en ser på endringene i den vertikale familiekontakten. I 1973 hadde snaut seks av ti foreldre minst ukentlig kontakt med sine

Figur 1: Befolkningen 16 år og eldre, etter grad av søskenkontakt. 1973 og 1991. Prosent

¹ 1973: Befolkningen 17 år og eldre
Kilder: Levekårsundersøkelsene

voksne, fraflyttede barn, i 1991 sju av ti. Bakgrunnen er sannsynligvis en kombinasjon av bedre kommunikasjoner (veitbygging, flyforbindelser, større bilhold m.m.) og mer fritid. Denne utviklingen har vært særlig tydelig blant de eldre, som både har hatt en sterkere økning i fritid enn andre aldersgrupper og som disponerer bil i langt større utstrekning enn for 20 år siden (Haraldsen og Kitterød 1992). Dette øker mulighetene for å ha kontakt med barn og søsken.

Mest søskenkontakt blant de yngste og eldste

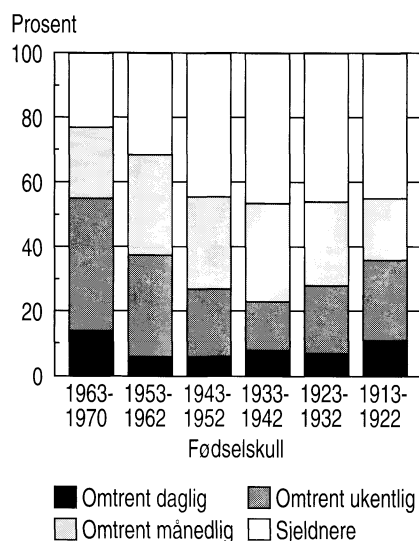
Det er naturligvis store variasjoner i søskenkontakten mellom aldersgruppene. Av kvinner født 1971-74

bor fremdeles over halvparten sammen med søsken. Blant dem som er født 1963-70 bor vel en av ti sammen med søsken. Blant kvinner født 1913-63 er andelen under 1 prosent. Det er med andre ord svært sjelden at kvinner bor sammen med søsken etter at de er blitt voksne, også blant de eldste.

Også kontakten med søsken en ikke bor sammen med varierer en del med alderen. De yngste og de eldste har mest kontakt med søsken. Mens 44 prosent av kvinner født 1963-70 hadde minst ukentlig kontakt med søsken, var andelen bare 24 prosent blant dem som er født 1933-42. Blant de eldre er kontakten noe hyppigere, 36 prosent av kvinner født 1913-22 hadde minst ukentlig kontakt (figur 2).

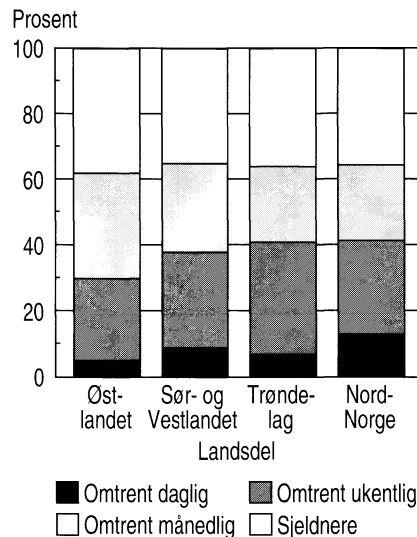
At kontakten er noe hyppigere blant eldre enn middelaldrende kan skyldes en kombinasjon av bedre anledning (mer tid) og større

Figur 2: Grad av søskenkontakt blant kvinner som har søsken de ikke bor sammen med. Prosentall for ulike fødselskull. 1991

Kilde: Levekårsundersøkelsen 1991

Figur 3: Grad av søskenkontakt blant kvinner født 1933-1968 som har søsken de ikke bor sammen med. Prosentall for ulike landsdeler. 1991

Kilde: Levekårsundersøkelsen 1991

behov. Eldre kvinner er oftere enslige og kan ha større behov for hjelp fra søsken og andre familied medlemmer enn middelaldrende kvinner. De har også mer tid til å yte omsorg overfor egne søsken.

Minst søskenkontakt på Østlandet

Omfanget av søskenkontakt er forskjellig fra landsdel til landsdel. Blant kvinner født 1933-68 er det liten variasjon mellom landsdelene i andelen som bor sammen med søsken, men visse variasjoner i hyppigheten av kontakt med søsken en ikke bor sammen med. Det er minst søskenkontakt på Østlandet (figur 3). Relativt få observasjoner i noen av landsdelene gjør at en må være forsiktig i tolkingen. Statistiske tilfeldigheter kan påvirke resultatene. At søskenkontakten er mindre på Østlandet enn i flere andre landsdeler kan skyldes mindre søskenflokker i denne landsdelen

enn andre steder i landet (jf. tabell 2). I landsdelene utenom Østlandet har om lag fire av ti minst ukentlig kontakt med søsken, mot tre av ti på Østlandet.

Fortsatt mange muligheter for familiekontakt

Vi har sett at flertallet av dagens voksne befolkning vokste opp med minst to søsken. Ikke alle søsken vil fortsatt være i live, men de aller fleste har muligheter for å pleie horisontale familieband. Om vi fortsatt samler oss til store familieselskaper vet vi ikke, men uansett hvordan vi møtes ser ikke kontakten mellom søsken ut til å ha blitt svekket i løpet av de siste tiårene.

Litteratur

Eggebeen, David J. (1993): "Changes in Sibling Configurations for American Preschool Children." *Social Biology* s. 27-44, vol. 39, no. 1-2.

Finch, Janet (1987): "Family Obligations and the Life Course." I Bryman et al.(ed.): *Rethinking the Life Cycle*. The Macmillan Press Ltd, London.

Haraldsen, Gustav og Hege Kitterød (1992): *Døgnet rundt. Tidsbruk og tidsorganisering 1970-90*. Sosiale og økonomiske studier 76. Statistisk sentralbyrå.

Turid Noack er forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekår.

Anders Barstad er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekår.